

ks. Marek Stokłosa SCJ
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

UŻYCIE CHLEBA Z NIEWIELKĄ ZAWARTOŚCIĄ GLUTENU I MOSZCZU JAKO MATERII EUCHARYSTII

Od samego początku swego istnienia Kościół był i nadal jest zatroskany o godne sprawowanie Eucharystii. Sakrament ten – jak podkreśla Jan Paweł II – jest nie tylko najcenniejszym darem otrzymanym od Chrystusa, ale i największym, gdyż „jest to dar z samego siebie, z własnej osoby w jej świętym człowieczeństwie, jak też dar Jego dzieła zbawienia”¹. Magisterium Kościoła, mając na uwadze ten nieoceniony dar, wydawało na przestrzeni wieków wiele aktów normatywnych, których celem było nie tylko zabezpieczenie godnego i ważnego sprawowania Najświętszej Ofiary, ale także – przy zachowaniu tradycji – dostosowanie jej liturgii do ducha współczesności. Niektóre dokumenty są odpowiedzią na konkretne nadużycia spotykane podczas sprawowania mszy świętej, inne natomiast rozwiązują konkretne napotkane trudności w jej celebracji. Do tych ostatnich należy zaliczyć regulacje prawne Kongregacji Nauki Wiary dotyczące udzielania Komunii Świętej pod postacią chleba chorym na celiakię oraz pod postacią wina kapłanom dotkniętym alkoholizmem lub inną chorobą, która uniemożliwia spożycie nawet minimalnej ilości alkoholu.

¹ POF. JAN PAWEŁ II, Encyklika o Eucharystii w życiu Kościoła *Ecclesia de Eucharistia*, Kraków 2003, nr 11; kan. 897 KPK/83; kan. 698 KKKW; KKK 1324.

Prawodawca w kan. 924 KPK/83 potwierdza starożytną tradycję Kościoła łacińskiego, która stanowi, że w czasie celebracji Eucharystii należy używać chleba i wina, do którego powinno się dodać niewielką ilość wody. Chleb i wino używane w czasie sprawowania mszy świętej, muszą spełniać wymogi określone przepisami Kościoła. Chleb powinien być prząsny, czysto pszenny i świeżo upieczony, tak by nie zachodziło żadne niebezpieczeństwo zepsucia². Chleb wykonany z innej substancji, nawet gdyby to było jakieś zboże, nie stanowi ważnej materii dla sprawowania sakramentu Eucharystii. Nie może być więc materią chleb wypiekany z mąki żytniej, żytnio-pszennej, jęczmiennej, owsianej, ryżowej czy kukurydzianej³. Nie mogą stanowić tej materii również hostie przygotowane nie tylko z mąki pszennej, ale i z dodatkiem innych substancji, m.in. takich jak owoce, cukier czy miód, które by wypaczyły postać chleba pszennego⁴.

Natomiast wino powinno być naturalne, z owocu winnego, bez jakichkolwiek dodatków obcych substancji i niezepsute⁵. Wino należy chronić przed zepsuciem, gdyż jego skwaśnienie powoduje, że zmienia się w ocet, który nie jest materią sakramentu Eucharystii. Nie będzie materią ważną wino z jabłek czy innych owoców⁶. Nie można używać do sprawowania Eucharystii wina wyprodukowanego chemicznie, nawet gdyby zawierało elementy wina gronowego⁷. Natomiast wino z wi-

² Por. kan. 924 § 2 i 926 KPK/83; KONGREGACJA KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW, Instrukcja *Redemptionis Sacramentum* (25.03.2004), Poznań 2004, nr 48; M. PASTUSZKO, *Obrzędy i ceremonie sprawowania Eucharystii (Kanony 923-930)*, „Prawo Kanoniczne” 36 (1993) nr 1-2, s. 75-77.

³ Por. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico pastorale*, vol. II, Roma 1996, s. 151; D. MUSSONE, *L'Eucaristia nel Codice di Diritto Canonico. Commento ai Can. 897-958*, Città del Vaticano 2002, s. 108.

⁴ Por. KONGREGACJA KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW, Instrukcja *Redemptionis...*, dz. cyt., nr 48.

⁵ Por. kan. 924 §3; KONGREGACJA KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW, Instrukcja *Redemptionis...*, dz. cyt., nr 50.

⁶ Por. L. CHIAPPETTA, *Il Codice...*, dz. cyt., s. 151; D. MUSSONE, *L'Eucaristia...*, dz. cyt., s. 109-110.

⁷ Por. L. CHIAPPETTA, *Il Codice...*, dz. cyt., s. 151.

nogron dzikich i leśnych jest materia w ogóle nieważną albo przynajmniej wątpliwą co do ważności⁸.

W prawodawstwie kościelnym zauważa się wielką troskę Stolicy Apostolskiej o użycie w konsekracji eucharystycznej właściwej materii chleba i wina. Przejawem tej troski w ostatnich latach są m.in. dyspozycje Kongregacja Nauki Wiary co do zasad przyjmowania Komunii Świętej przez wiernych chorych na celiakię czy też sprawowania Eucharystii przez kapłanów uzależnionych od alkoholu. Ewolucja tych przepisów będzie przedmiotem niniejszego artykułu.

1. Przyjmowanie Komunii Świętej przez chorych na celiakię

Celiakia⁹ to choroba uwarunkowana genetycznie, charakteryzująca się trwałą nietolerancją glutenu, białka roślinnego znajdującego się w ziarnach m.in. takich popularnych zbóż jak pszenica, żyto, pszenżyto czy jęczmień. Pod wpływem obecności glutenu organizm zaczyna produkować przeciwciała, które uszkadzają kosmki jelita cienkiego, odpowiedzialne za wchłanianie składników odżywczych. Prowadzi to do stopniowego zaniku błony śluzowej, a tym samym do zaburzeń trawienia i wchłaniania wielu składników pokarmowych. Osoby z nietolerancją glutenu powinny przestrzegać przez całe życie ścisłej diety bezglutenowej, która umożliwia zachowanie właściwej struktury błony śluzowej jelita i warunkuje prawidłowe wchłanianie składników odżywczych. Jest to jedyna jak do tej pory metoda leczenia celiakii, gdyż nie istnieją jakiegokolwiek środki farmaceutyczne, które pozwoliłyby uleczyć osoby tą chorobą dotknięte. Podstawą takiej diety są produkty naturalnie bezglutenowe (m.in. ryż, proso, owoce i warzywa, mięsa, produkty mleczne) oraz te, z których gluten został usunięty. Osoby z nietolerancją glutenu nie powinny więc spożywać produktów m.in. powstałych z mąki wymienionych już zbóż. Niedostosowanie się do diety może prowadzić do zaburzeń wchłaniania pokarmów, wynisz-

⁸ Por. M. PASTUSZKO, *Obrzędy i ceremonie...*, dz. cyt., s. 79.

⁹ W niektórych opracowaniach choroba ta występuje pod nazwą „celiachia”.

czenia organizmu, a także do rozwoju nowotworów oraz innych schorzeń, psychicznych czy neurologicznych¹⁰. W wielu krajach, w tym także i w Polsce, powstały organizacje chorych na celiakię, które postawiły sobie za cel słuzenie pomocą osobom dotkniętym tą chorobą poprzez popularyzację wiedzy na temat jej rozwoju oraz w zakresie stosowania diety bezglutenowej.

Przestrzeganie wspomnianej diety obejmuje także powstrzymanie się od przyjmowania Komunii Świętej pod postacią hostii powszechnie stosowanych, które wytwarzane są – jak to już zostało wcześniej powiedziane – z mąki pszennej. W pszenicy znajduje się gluten, którego nie toleruje organizm osoby chorej na celiakię. Stąd też osoby nią dotknięte zwracały się do duszpasterzy z prośbą o umożliwienie im przyjmowania Komunii Świętej z hostii bezglutenowych, wyprodukowanych m.in. z mąki kukurydzianej czy ryżowej. Problematyka użycia hostii bezglutenowych jako materii sakramentu Eucharystii zbiegła się również z już wcześniejszymi trudnościami zaopatrzenia się przez niektóre misyjne Kościoły lokalne we właściwe hostie z racji braku uprawy zboża w krajach, w których te Kościoły były usytuowane.

Po II Soborze Watykańskim problemem przyjmowania Komunii Świętej przez osoby chore na celiakię zajęła się Kongregacja Nauki Wiary. Kongregacja, w *Responsa ad proposita dubia*¹¹ z 29 października 1982 roku, nie wyraziła zgody, aby ordynariusz miejsca mógł udzielić kapłanowi pozwolenia na konsekrację hostii bezglutenowych dla wiernych cierpiących na celiakię. Zdecydowane stanowisko wspomnianej dykasterii, zatwierdzone przez papieża Jana Pawła II, nie pozbawiło jednak wiernych dotkniętych nietolerancją glutenu możliwości przyjęcia Eucharystii. Ordynariusz miejsca – zgodnie z odpowiedzią Kongregacji –

¹⁰ Opracowano na podstawie materiałów umieszczonych na stronie internetowej Polskiego Stowarzyszenia Osób z Celiakią i na Diecie Bezglutenowej: www.celiakia.pl (odczyt z dn. 15.04.2011).

¹¹ AAS 74(1982), s. 1298-1299. Odpowiedzi na przedłożone wątpliwości zostały opublikowane w języku polskim w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994*, tłum. i opr. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, s. 191-192.

mógł udzielić pozwolenia, aby osoby te przyjmowały Komunię Świętą pod postacią wina¹².

Odpowiedzi udzielone przez Kongregację napotkały w praktyce pewne trudności, które m.in. dotyczyły kapłana dotkniętego chorobą celiakii. Przyjęcie przez niego Komunii Świętej tylko pod postacią wina nie byłoby właściwym rozwiązaniem¹³. Ponadto wierni świeccy – dotknięci nietolerancją glutenu – niechętnie przyjmowali Komunię Świętą pod postacią wina, gdyż jej przyjęcie w taki sposób było uważane jako zmuszenie do publicznego ujawnienia przeżywanej choroby. Pewne trudności napotymano także przy udzielaniu jej dzieciom, które dość często nie rozumiały powodów tego innego sposobu jej przyjmowania niż pozostałe dzieci. Ponadto samo jej przyjmowanie pod postacią wina przez dzieci dotknięte chorobą celiakii nie tylko budziło pewną sensację w środowisku wiernych, ale także było przedmiotem niestosownych komentarzy. W niektórych środowiskach chorujący wierni traktowani jako „odmieńcy” nie czuli się komfortowo.

Zarysowana w skrócie problematyka stała się przedmiotem dalszego studium Kongregacji Nauki Wiary przy udziale zainteresowanych Konferencji Episkopatu. Efektem tych prac jest list Prefekta Kongregacji z 19 czerwca 1995 roku, zatytułowany *Normy w sprawie użycia chleba z niewielką zawartością glutenu i moszczu jako materii eucharystycznej*¹⁴. Normy te zostały zaakceptowane w czasie zebrania plenarnego dykasterii, które miało miejsce 22 czerwca 1994 roku. W dokumencie tym, adresowanym do przewodniczących Konferencji Episkopatu, po-

¹² Uprzednio o takie pozwolenia w pojedynczych przypadkach zwracali się biskupi do Stolicy Apostolskiej. Por. SACRA CONGREGATIO S. OFFICII, *Rescriptum. Facultas datur sumendi S. Communionem sub specie tantum vini ob quandam formam allergiae*, w: X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, vol. III (Leges annis 1959-1968 editae), Roma 1972, n. 2866, col. 4002-4003.

¹³ Por. A. MIRALLES, *Il pane e il vino per l'Eucaristia: sulla recente Lettera della Congregazione per la Dottrina della fede*, „Notitiae” 31 (1995), s. 619.

¹⁴ *Normy w sprawie użycia chleba z niewielką zawartością glutenu i moszczu jako materii eucharystycznej*, „Notitiae” 31 (1995), s. 608-610. Polski tekst wspomnianego listu został opublikowany w biuletynie Komisji Episkopatu Polski ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów: „Anamnesis” 36 (2004), s. 20-21.

informowano o zasadach udzielania Komunii Świętej wiernym świeckim i kapłanom chorym na celiakię oraz użycia moszczu jako materii Eucharystii w przypadku jej sprawowania przez kapłana dotkniętego chorobą alkoholizmu. Wyraźnie stwierdzono, że specjalne hostie, które w ogóle nie zawierają glutenu (*quibus glutinum ablatum est*), stanowią materię nieważną do konsekracji eucharystycznej¹⁵. Dopuszczono zaś możliwość użycia do konsekracji, jako materii ważnej, chleba z niewielką zawartością glutenu. Hostie te, zwane popularnie niskoglutenuowymi, charakteryzują się tym, że zawierają tylko taką minimalną zawartość glutenu, która jest konieczna do otrzymania wypieku chleba. Ponadto podkreślono, że przy ich wypieku nie można dodawać materii obcych, to znaczy takich, które ewentualnie zastąpiłyby gluten. Również sam proces ich wytwarzania w żadnym wypadku nie może zmienić istoty chleba. Udzielenie pozwolenia na użycie chleba z niewielką zawartością glutenu pozostawiono w kompetencji ordynariusza. Wydawanie zgody było jednak uzależnione od przedstawienia zaświadczenia lekarskiego stwierdzającego nietolerancję glutenową u wiernego świeckiego bądź kapłana.

Kongregacja zobowiązała również ordynariuszy do czuwania, aby hostie z niewielką ilością glutenu były wypiekane zgodnie z wymogami przez nią określonymi. W praktyce oznacza to, że do konsekracji powinny być używane hostie niskoglutenuowe wypiekane przez podmioty upoważnione przez władzę kościelną. Upoważnienie jest konieczne ze względu na dostępność także hostii, które nie spełniają kryteriów ustalonych przez Stolicę Apostolską. W niektórych przypadkach są to bowiem hostie o obniżonej zawartości glutenu, jednak na skutek dodatków, których w chlebie pszennym nie powinno być.

W kolejnym liście z 24 lipca 2004 roku do przewodniczących Konferencji Biskupów (Prot. Nr 89/78-17498)¹⁶, Kongregacja w zasadzie

¹⁵ Por. A. MIRALLES, *Il pane e il vino...*, dz. cyt., s. 622.

¹⁶ Należy zwrócić uwagę na pewną niedostępność tego listu. Nie został opublikowany w organie urzędowym, jakim są Akta Stolicy Apostolskiej, ani w takich znanych seriach wydawniczych jak *Enchiridion Vaticanum* czy *Leges Ecclesiae*. Natomiast został dołączony w formie aneksu w publikacji: W.H. WOESTMAN, *Sacraments Initiation, Penance, Anointing of the Sick. Commentary on Canons 840-1007*, Ottawa 2004, s. 417-419.

potwierdziła dotychczas obowiązujące reguły przyjmowania Komunii Świętej przez chorych na celiakię. Z treści dokumentu wynika, że Kongregacja zrezygnowała jednak z obowiązku okazywania ordynariuszowi zaświadczenia lekarskiego jako warunku otrzymania zezwolenia na przyjęcie Komunii Świętej pod postacią hostii niskoglutenowych¹⁷. Ponadto doprecyzowała zasady sprawowania Eucharystii przez kapłana chorego na celiakię. Kapłan ten za zgodą ordynariusza może użyć hostii niskoglutenowych, w indywidualnym sprawowaniu Eucharystii, jak i koncelebrze, pod warunkiem konsekrowania normalnych hostii dla pozostałych koncelebrujących. Innym rozwiązaniem w koncelebrze jest przyjęcie Komunii Świętej za zezwoleniem ordynariusza tylko pod postacią wina. Będzie ono miało zastosowanie przede wszystkim w sytuacji tego kapłana, którego organizm nie toleruje nawet niskoglutenowych hostii. W tym przypadku kapłan nie może przewodniczyć koncelebrze, a jedynie w niej uczestniczyć. Przyjęcie przez kapłana Komunii Świętej tylko pod postacią konsekrowanego wina wyklucza także możliwość indywidualnego sprawowania Eucharystii.

Reasumując krótką analizę zasad podanych we wspomnianych dokumentach Kongregacji Nauki Wiary, należy jednoznacznie stwierdzić, że wierni świeccy chorzy na celiakię mogą – za zgodą ordynariusza – przyjmować Komunię Świętą, korzystając ze specjalnie konsekrowanych hostii zawierających niewielką ilość glutenu bądź pod postacią wina. Hostie niskoglutenowe są wytwarzane z pszenicy, co powoduje, że mogą być używane podczas mszy świętej, a z drugiej strony zawartość glutenu, konieczna do ich wypieku, jest tak niska, że mogą przyjmować je chorzy na celiakię. Gdyby jednak okazało się, że organizm chorego na celiakię nie toleruje nawet tej najmniejszej ilości glutenu, wówczas wierny może przyjąć Komunię Świętą pod postacią wina. Ta forma przyjęcia nie wymaga specjalnego zezwolenia ordynariusza. Zazwy-

¹⁷ Gotowość zniesienia takiego wymogu Kongregacja Nauki Wiary wyraziła w liście sekretarza Kongregacji abpa Tarcisia Bertonego z 17 sierpnia 2001 roku (Prot. 89/78-1354) do Przewodniczącego Włoskiego Stowarzyszenia Chorych na Celiakię. Por. *Comunicato dell'Ufficio Liturgico Nazionale della Conferenza Episcopale Italiana*, <http://www.ufficioliturpicoroma.it/ufficio/images/stories/documenti-cei/la-comunione-dei-celiaci-in-italia.doc> (odczyt z dn. 15.04.2011).

czaj udzielenie Komunii Świętej tylko pod postacią wina dokonuje się przez podanie kielicha, przy użyciu rurki bądź za pomocą łyżeczki. Niektórzy autorzy jako rozwiązanie proponują, szczególnie w przypadku dzieci, podanie postaci konsekrowanego wina za pomocą niekonsekrowanej hostii bezglutenowej, która przed spożyciem została lekko zanurzona w postaci wina¹⁸.

Aby uniknąć nieporozumień, chory na celiakię, chcący przystąpić do Komunii poza własną parafią, powinien pamiętać, że nie wystarczy samo dostarczenie hostii, ale należy przede wszystkim okazać nieznanemu celebransowi Ofiary eucharystycznej pisemne zezwolenie ordynariusza na jej przyjmowanie pod postacią hostii niskoglutennych.

Rozstrzygnięcia Kongregacji dotyczyły również kandydatów do święceń chorych na celiakię. W liście z 19 czerwca 1995 roku zalecono ordynariuszom, by biorąc pod uwagę centralne miejsce celebracji mszy świętej w życiu kapłańskim, nie dopuszczali do święceń kandydatów dotkniętych tą chorobą. Należy zauważyć, że dyspozycja ta nie wprowadziła do prawodawstwa kościelnego nowej nieprawidłowości czy przeszkody, zarówno do przyjęcia, jak i do sprawowania przyjętych święceń. Była raczej interpretacją normy kan. 1029 KPK/83, w której prawodawca wymaga od kandydatów do święceń posiadania odpowiednich przymiotów fizycznych i psychicznych¹⁹. To restrykcyjne stanowisko Kongregacji uległo pewnemu złagodzeniu w liście z 24 lipca 2004 roku. W dokumencie nie wspomina się już o niedopuszczeniu do święceń tych kandydatów, u których zdiagnozowano nietolerancję glutenową, ale o wielkiej ostrożności przy ich dopuszczaniu.

Problematyką Komunii Świętej dla wiernych chorych na celiakię zajęła się również Konferencja Episkopatu Polski. 30 kwietnia 2004 roku biskupi polscy zdecydowali, że osoby chore na celiakię będą mogły przyjmować Komunię Świętą pod postacią wina. O tym stanowisku informuje nota Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski z 8 września 2004 roku²⁰. W komentarzu do noty podkreślono, że

¹⁸ Por. G. TERRANEO, *La santa comunione per i fedeli affetti da celiachia*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 12 (1999), s. 127.

¹⁹ Por. tamże, s. 125.

²⁰ SEKRETARIAT KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Nota dotycząca udzielania Ko-*

decyzja podjęta przez biskupów miała na uwadze problem wypieku hostii dla wiernych dotkniętych celiakią. Poinformowano, że chorzy korzystający z Komunii Świętej pod postacią wina powinni zgłosić intencję jej przyjęcia u celebransa w zakrystii przed mszą świętą. Jej przyjęcie następuje po spożyciu przez celebransa konsekrowanych postaci eucharystycznych. Wierny wówczas podchodzi do prezbiterium przed Komunią Świętą pozostałych wiernych i przyjmuje Krew Pańską z kielicha podanego przez celebransa²¹.

Natomiast nota Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski z 21 maja 2009 roku informuje o zmianie podjętej 11 marca 2009 roku wcześniejszej decyzji Konferencji Episkopatu z 30 kwietnia 2004 roku w zakresie udzielania Komunii Świętej chorym na celiakię²². Nowa decyzja dopuszcza możliwość przyjmowania jej pod postacią hostii niskoglutenuowych, wypiekanych w piekarniach posiadających zezwolenie miejscowego ordynariusza. Do tej pory chorzy byli skazani na przyjmowanie Komunii Świętej pod postacią wina, przede wszystkim z powodu braku na terenie Polski autoryzowanego przez władze kościelne odpowiedniego podmiotu, który zajmowałby się wypiekaniem tychże hostii, zgodnie ze wskazaniem Kongregacji Nauki Wiary. Również napotymano pewne trudności w sprowadzeniu ich z zagranicy. Były one wypiekane m.in. przez siostry lub firmy w Stanach Zjednoczonych, we Włoszech i w Niemczech²³. Jednak takie hostie z niską zawartością glutenu – jak zaznaczono w komentarzu do nowej noty²⁴ – udało się wypieć także w Polsce dzięki wysiłkom firmy Christiana-Dąbrowscy z Opoczna, która otrzymała zezwolenie biskupa radomskiego na ich rozpowszechnianie. Zakład ten posiada również certyfikat z Zakładu Mikrobiologii i Immunologii Klinicznej Instytutu „Pomnik-Centrum Zdrowia Dziecka” w Warszawie co do zawartości glutenu

munii św. chorym na celiakię, „Anamnesis” 39 (2004), s. 36.

²¹ Por. S. CICHY, *Komentarz do noty*, „Anamnesis” 39 (2004), s. 36.

²² SEKRETARIAT KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Nota w sprawie udzielania Komunii św. chorym na celiakię*, „Anamnesis” 58 (2009), s. 41.

²³ Por. P. MONTINI, *Particole per la santa comunione di fedeli affetti da celiachia*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 12 (1999), s. 331-333.

²⁴ Por. S. CICHY, *Komentarz do nowej noty*, „Anamnesis” 58 (2009), s. 41.

w wypiekanych hostiach. Obecnie nie jest to jedyny w Polsce podmiot zajmujący się wypiekaniem hostii niskoglutenowych. 19 kwietnia 2010 roku pozwolenie na produkcję komunikantów i hostii o niskiej zawartości glutenu od biskupa diecezji bielsko-żywieckiej otrzymała firma Charistia 2 w Kozach²⁵. Ich produkcja ma także atest Pracowni Diagnostyki Immunologicznej wspomnianego już Instytutu.

Należy zaznaczyć, że przy okazji publikacji noty Sekretariatu z 21 maja 2009 roku Komisja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski przypomniała wymogi Kościoła co do użycia chleba i wina jako materii Eucharystii²⁶. W tym opracowaniu podano także ogólną zasadę postępowania przy konsekracji hostii niskoglutenowych. Należy je konsekrować na oddzielnej patelni, przed udzieleniem zaś Komunii Świętej osobom chorym na celiakię szarfarz, jeśli wcześniej dotykał komunikantów zwykłych, powinien umyć ręce, gdyż nawet bardzo małe cząsteczki chleba pozostające na palcach podczas podnoszenia hostii lub udzielania Komunii Świętej zawierają szkodliwą ilość glutenu²⁷. W tym względzie bardziej szczegółowe wytyczne podaje Konferencja Episkopatu Włoch²⁸. Zaleca m.in., aby hostie niskoglutenowe przechowywane były w specjalnych pojemnikach, z dala od pozostałych zwykłych hostii czy też od innych produktów zawierających gluten. Do konsekracji powinno się je przygotować przed komunikantami powszechnie używanymi, umieszczając je w specjalnym cyborium, które powinno być przyniesione do ołtarza zamknięte, aby uniknąć kontaktu z pozostałymi hostiami. W celu umożliwienia udzielenia Komunii poza mszą świętą, szczególnie dla chorych czy starszych osób będących na diecie bezglutenowej, przewidziano także możliwość przechowywania już konsekrowanych niskoglutenowych hostii w tabernakulum. Muszą one zostać umieszczone w specjalnym zamykającym się cyborium, łatwo rozpoznawalnym oraz odróżniającym się od pozostałych.

²⁵ Por. *Pismo biskupa bielsko-żywieckiego* (L. dz. 310/10), „Anamnesis” 65 (2011), s. 119.

²⁶ KOMISJA DS. KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW, *Przypomnienie w sprawie materii Eucharystii*, „Anamnesis” 58 (2009), s. 76-78.

²⁷ Por. tamże, s. 78.

²⁸ Por. *Comunicato dell'Ufficio...*, dz. cyt.

Kościół nie pozostaje obojętny na problematykę wiernych dotkniętych chorobą celiakii. W wielu miastach powstały duszpasterstwa osób chorych na celiakię oraz będących na diecie bezglutenowej. Wspólnie z instytucjami kościelnymi są organizowane o oznaczonych godzinach msze święte, podczas których wierni z nietolerancją glutenu przyjmują Komunię Świętą pod postacią hostii niskoglutenuowych bądź też pod postacią samego wina²⁹.

2. Problematyka sprawowania mszy świętej przez kapłana uzależnionego od alkoholu

Stolica Apostolska w ciągu ostatnich lat zajmowała się także zagadnieniem sprawowania Ofiary Eucharystycznej przez kapłanów dotkniętych chorobą alkoholową bądź inną chorobą, która uniemożliwia spożycie nawet minimalnej ilości alkoholu. Całkowita abstynencja podjęta przez kapłana w przypadku choroby alkoholowej zakłada powstrzymanie się od spożycia wszelkiego rodzaju alkoholu, w tym także wina w tak małej ilości, jakiej używa się podczas mszy świętej. W tej sytuacji ordynariusze wspomnianych duchownych zwracali się w przeszłości do Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego z prośbą o zezwolenie na używanie do konsekracji moszczu winnego zamiast wina³⁰. Przez moszcz rozumie się świeży sok z winogron bądź też przechowywany w taki sposób, że jego proces fermentacji został zatrzymany przez za-

²⁹ W Warszawie, w kościele przy klasztorze oo. Paulinów na Starym Mieście, wierni na diecie bezglutenowej mogą przystąpić w każdą niedzielę o godz. 11.00 do Komunii Świętej. Por. http://warszawa.paulini.pl/test/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=58 (odczyt z dn. 15.04.2011).

³⁰ Por. SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Facultas datur celebrandi Missam cum „musto” loco vini, atque sumendi tantum speciem panis in Missae concelebratione*, w: X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, vol. V (Leges annis 1973-1978 editae), Roma 1980, n. 4588, col. 7479. Por. także SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Sacerdotes, qui infirmitate alcoholismi laborant, possunt: in concelebratione, communionem per intinctionem aut per solam speciem panis sumere, et extra concelebrationem, adhibere et sumere mustum naturale seu ex uvis expressum*, w: X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, vol. VI (Leges annis 1979-1985 editae), Roma 1987, n. 4819, col. 8095-8096.

mrożenie lub inne metody, które nie zmieniły jego natury³¹. Kongregacja podchodziła do tych próśb ze zrozumieniem. Wyrażając zgodę na zastosowanie w tym przypadku moszczu jako materii Eucharystii, zezwalała również kapłanowi na spożycie tylko postaci chleba eucharystycznego w sprawowanej koncelebrze.

Kompetencje Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego zostały potwierdzone przez Kongregację Nauki Wiary pismem z 22 września 1981 roku³² w zakresie udzielania zezwoleń kapłanom uzależnionym od alkoholu na używanie we mszy świętej w miejsce wina moszczu, rozumianego jako świeży sok z winogron. Natomiast Kongregacja Nauki Wiary zastrzegła sobie prawo udzielania indultów na użycie jako materii Eucharystii świeżego soku winnego z innych przyczyn niż uzależnienie alkoholowe, a także na użycie moszczu w postaci przechowywanego soku winnego z jakiegokolwiek przyczyny, także z powodu choroby alkoholowej.

Kolejna interwencja Kongregacji Nauki Wiary nie odnosiła się bezpośrednio do moszczu, ale zawierała odpowiedzi na przedstawione jej wątpliwości, dotyczące możliwości zastosowania nowych rozwiązań, także w sytuacji wystąpienia trudności z przyjmowaniem postaci konsekrowanego wina przez kapłanów dotkniętych alkoholizmem lub inną chorobą uniemożliwiającą przyjęcie nawet minimalnej ilości alkoholu. W *Responsa ad proposita dubia* z 29 października 1982 roku, dokumencie wspomnianym już przy analizie zagadnienia przyjmowania Komunii Świętej przez chorych na celiakię, Kongregacja wyraziła zgodę na przyjęcie Komunii Świętej *per intinctionem* (przez zanurzenie) w czasie mszy świętej koncelebrowanej przez kapłana, który nie może spożyć nawet małej ilości konsekrowanego wina. Rozwiązanie to ma zastosowanie bez względu na to, czy kapłan przewodniczy koncelebrze, czy jest tylko jej uczestnikiem. Natomiast poza koncelebrą, w indywidualnej celebracji, kapłan ten może przyjąć Komunię Świętą tylko *per*

³¹ Por. *Normy w sprawie użycia chleba...*, dz. cyt., nr II/C.

³² Por. SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Unum Dicasterium Curiae Romanae competens ad indulta concedenda via disciplinari materiam vini pro celebranda Eucharistia attinentia est Sacra Congregatio pro Sacramentis*, w: X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, vol. VI (Leges annis 1979-1985 editae), Roma 1987, n. 4863, col. 8247-8248.

intinctionem jedynie za zezwoleniem ordynariusza miejsca, jednakże pod warunkiem spożycia reszty konsekrowanego wina przez wiernego uczestniczącego w tej mszy świętej. Kapłan nie może więc w tym przypadku sprawować jej bez udziału przynajmniej jednego wiernego, od którego z kolei do spożycia konsekrowanego wina wymaga się pełnego uczestnictwa.

Kongregacja Nauki Wiary nie poprzestała na wspomnianych rozwiązaniach i na bieżąco śledziła zagadnienie użycia moszczu jako materii eucharystycznej. W poszukiwaniu nowych rozwiązań pozostawała w kontakcie z zainteresowanymi Konferencjami Episkopatów. Rezultatem tego pogłębionego studium był już wcześniej wspomniany list z 19 czerwca 1995 roku, zatytułowany *Normy w sprawie użycia chleba z niewielką zawartością glutenu i moszczu jako materii eucharystycznej*.

Normy te wyraźnie podkreślają, że najwłaściwszym rozwiązaniem, mającym pierwszeństwo przed użyciem moszczu przez kapłana dotkniętego chorobą alkoholową lub inną, która uniemożliwia mu przyjęcie nawet minimalnej ilości alkoholu, jest przyjęcie Komunii Świętej *per intinctionem* albo tylko pod samą postacią chleba jedynie w koncelebrze³³. Zasadniczo przyjęcie Komunii Świętej *per intinctionem* powinno mieć miejsce w koncelebrze, chociaż Kongregacja nie wykluczyła wyraźnie jej przyjęcia w taki sposób w indywidualnej celebracji mszy świętej przez kapłana znajdującego się w opisanej wcześniej sytuacji zdrowotnej. Naszym zdaniem było ono dalej możliwe. Jednak celebacja ta – jak to wynika z cytowanego już dokumentu *Responsa ad proposita dubia* z 29 października 1982 roku – może nastąpić tylko z udziałem wiernego, który może spożyć resztę konsekrowanego wina.

Drugim preferencyjnym rozwiązaniem zamiast użycia moszczu jest przyjęcie za zgodą ordynariusza tylko postaci chleba konsekrowanego, które z oczywistych względów może mieć miejsce tylko w mszy świętej koncelebrowanej. Ma ono zastosowanie do kapłanów, którzy nie mogą przyjąć Komunii Świętej nawet *per intinctionem*. W tej sytuacji, przewodnicząc nawet koncelebrze, przyjmują Eucharystię tylko pod postacią konsekrowanego chleba, natomiast pozostali koncelebranci spożywają Krew Pańską.

³³ Por. A. MIRALLES, *Il pane e il vino...*, dz. cyt., s. 623.

Trzecim rozwiązaniem przewidzianym w *Normach...* z 19 czerwca 1995 roku jest przyjęcie Komunii Świętej pod postacią moszczu z winogron. Stosownie do dyspozycji Kongregacji Nauki Wiary ma to być świeży winny sok lub także sok przechowywany, którego proces fermentacji został zatrzymany przez zamrożenie czy też na skutek zastosowania innych metod, które jednak nie zmieniły jego natury³⁴. Zezwolenie na jego użycie, które było w przeszłości zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, może być obecnie udzielone przez ordynariusza kapłanowi dotkniętemu chorobą alkoholową lub inną, która uniemożliwia przyjęcie minimalnej ilości konsekrowanego wina.

Z treści dokumentu Kongregacji wynika, że zezwolenie ordynariusza na użycie moszczu jako materii eucharystycznej dotyczy zasadniczo indywidualnych celebracji mszy świętej, gdyż w koncelebrze wspomniany kapłan powinien przyjąć Komunię Świętą *per intinctionem* bądź tylko pod samą postacią chleba. Pozwolenie na używanie moszczu było spowodowane dość często brakiem sposobności sprawowania codziennej Eucharystii w koncelebrze. W tej sytuacji kapłan skazany na indywidualną celebrację Ofiary eucharystycznej nie mógł konsekrować tylko postaci chleba, gdyż Kościół przyjmuje, że nawet w ostatecznej konieczności nie można dokonywać konsekracji postaci chleba bez konsekracji wina (kan. 927 KPK/83). Kapłan mający pozwolenie na używanie moszczu jest zobowiązany spożyć wszystką jego ilość konsekrowaną z tej racji, że konsekrowany moszcz nie może być udzielony w Komunii Świętej innym wiernym, nie wyłączając pozostałych kapłanów.

Kongregacja Nauki Wiary w liście z 19 czerwca 1995 roku postawiła, że korzystanie z pozwolenia ordynariusza na użycie moszczu jako materii eucharystycznej wiąże się z pewnym respektowaniem norm dotyczących mszy świętej koncelebrowanej z udziałem kapłana dotkniętego alkoholizmem lub inną chorobą, która uniemożliwia spożycie przez niego nawet minimalnej ilości konsekrowanego wina.

³⁴ Por. tamże, s. 623-624. Moszcz zamrożony należy odpowiednio wcześniej rozmrozić, gdyż w postaci lodu nie może być konsekrowany. Por. M. PASTUSZKO, *Obrzędy i ceremonie...*, dz. cyt., s. 79.

Z treści listu wynikało, tak jak to już zostało wspomniane, że w koncelebrze kapłan ten powinien raczej przyjąć Komunię Świętą *per intinctionem* albo tylko pod samą postacią konsekrowanego chleba. Stąd też w praktyce ordynariusze z ostrożnością podchodzili do próśb o zezwolenie na przyjmowanie przez niego Komunii Świętej także pod postacią moszczu we mszy świętej koncelebrewanej. Jeśli jednak takie zezwolenie z jakichś przyczyn zostało udzielone, wówczas mający je kapłan nie mógł tej koncelebrze przewodniczyć. Zakaz ten nie obejmował biskupa oraz przełożonego generalnego instytutu zakonnego czy stowarzyszenia życia apostołskiego, a także pozostałych kapłanów, którzy na takie przewodniczenie mszy świętej otrzymali zgodę własnego ordynariusza w rocznicę święceń kapłańskich bądź z podobnej innej okazji. W tej sytuacji, organizując taką koncelebrę, należało przygotować oprócz kielicha z moszczem także kielich z winem normalnym dla pozostałych koncelebrujących kapłanów.

O wspomnianym zakazie przewodniczenia mszy świętej koncelebrewanej przez kapłana posiadającego zezwolenie na używanie moszczu nie wspomina – już wcześniej zasygnalizowany przy problematyce celiakii – list Kongregacji z 24 lipca 2004 roku. Kapłan ten może obecnie przewodniczyć bez żadnych przeszkód koncelebrze, byleby dla pozostałych koncelebransów był przygotowany kielich z normalnym winem. Dokument ten nie wspomina także o konieczności przedstawienia ordynariuszowi zaświadczenia lekarskiego w celu otrzymania zezwolenia na użycie moszczu jako materii eucharystycznej. Ponadto łagodzi dotychczasowe stanowisko Kongregacji Nauki Wiary, które zabraniało dopuszczania do święceń kandydatów dotkniętych chorobą alkoholową bądź inną, uniemożliwiającą spożycie nawet minimalnej ilości wina. Według nowej dyspozycji, do tych przypadków przy dopuszczaniu do święceń należy podchodzić w wielką ostrożnością. Pozostała treść tego nowego listu jest zasadniczo zbieżna z normami określonymi w poprzednim liście z 19 czerwca 1995 roku, aczkolwiek na podkreślenie zasługuje wyraźne nawiązanie do rozwiązania będącego przedmiotem *Responsa ad proposita dubia* z 29 października 1982 roku. Kapłan, który z powodu alkoholu nie może spożyć małej ilości wina konsekrowanego, może – jak to zostało podkreślone w ostatnim liście – przyjąć Komunię Świę-

tą tylko *per intinctionem*, jeśli pozostałą konsekrowaną postać wina będzie mógł spożyć wierny uczestniczący w Eucharystii. Rozwiązanie to na nowo podjęte przez Kongregację, w przeciwieństwie do wcześniejszej odpowiedzi, nie wymaga zgody ordynariusza.

Zakończenie

Eucharystia jest „źródłem i zarazem szczytem całego życia chrześcijańskiego”, gdyż w tym sakramencie „zawiera się całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie sam Chrystus, nasza Pascha”³⁵. Stąd też Kościół nieustannie troszczy się, aby chleb i wino używane w czasie sprawowania mszy świętej spełniały wymogi określone w prawodawstwie kościelnym. Przyjmowano w nim niezmiennie, idąc za nauką ojców Kościoła, że Chrystus podczas Ostatniej Wieczerzy użył chleba pszennego oraz wina z winnego krzewu. Aktualnie w Kościele łacińskim zasady dotyczące przygotowania chleba i wina do celebracji Eucharystii zostały określone w KPK/83 (kan. 924-926) oraz w *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału rzymskiego* (nr 320). Normy te przypomina i dokładniej wyjaśnia instrukcja *Redemptionis Sacramentum* (nr 48 i 50).

W wielu dokumentach wydanych na przestrzeni historii Kościoła dostrzega się troskę prawodawcy o użycie we mszy świętej odpowiednio przygotowanego chleba i wina. Stolica Apostolska odnosiła się negatywnie do wszelkich prób zastąpienia tych postaci eucharystycznych innym chlebem czy winem. Zazwyczaj kwestie te podnoszono w krajach, w których na co dzień nie używa się chleba czy też wina z winnego krzewu.

Próby zastosowania innej materii w przypadku chleba pszennego pojawiły się także w ostatnim stuleciu, kiedy wraz z rozwojem medycyny odkryto u niektórych osób genetyczną nietolerancję glutenu, czyli białka występującego w niektórych zbożach, a wśród nich także w pszenicy. Stolica Apostolska w dokumentach Kongregacji Nauki Wiary stanowczo podkreśliła, że hostie bezglutenowe nie są ważną materią

³⁵ KKK 1324.

sakramentu Eucharystii. Nie pozostała jednak w tym zdecydowanym stanowisku obojętna na problematykę wiernych dotkniętych chorobą celiakii, która uniemożliwia im przyjmowanie Komunii Świętej pod postacią konsekrowanego chleba pszennego. W tym przypadku wyraziła zgodę, aby osoby te przyjmowały Komunię Świętą pod postacią wina lub korzystały – za zgodą ordynariusza – ze specjalnie przygotowanych hostii, zawierających niewielką ilość glutenu. Również kapłan dotknięty tą chorobą może – za pozwoleniem własnego ordynariusza – użyć tych hostii do sprawowania Ofiary eucharystycznej. Gdyby jednak jego organizm nie tolerował nawet tych hostii, wówczas za zgodą ordynariusza może przyjąć Komunię Świętą pod postacią wina, jednakże wyłącznie w sprawowanej koncelebrze.

Kongregacja Nauki Wiary w swoich dokumentach wzięła pod uwagę również problematykę kapłanów uzależnionych od alkoholu czy też dotkniętych inną chorobą, która uniemożliwia im spożycie minimalnej ilości wina. Właściwym rozwiązaniem w tej sytuacji jest przyjęcie Komunii Świętej *per intinctionem* pod warunkiem spożycia pozostałej ilości konsekrowanego wina przez pozostałych uczestników koncelebry lub wiernego uczestniczącego w sprawowanej Eucharystii. Kapłan ten może otrzymać pozwolenie od własnego ordynariusza na użycie moszczu jako materii zarówno w indywidualnej celebracji, jak i w koncelebrowanej mszy świętej. Jeśli natomiast nie może przyjąć Komunii Świętej *per intinctionem* ani moszczu, wówczas ordynariusz może zezwolić kapłanowi znajdującemu się w takiej sytuacji na przyjęcie tylko postaci chleba konsekrowanego, które może nastąpić tylko we mszy świętej koncelebrowanej.

Zastosowanie wspomnianych rozwiązań w przypadku kapłana z nietolerancją glutenową czy uzależnionego od alkoholu bądź dotkniętego inną chorobą uniemożliwiającą spożycie małej ilości wina konsekrowanego wiąże się z respektowaniem pewnych norm czy nawet ograniczeń, zarówno w indywidualnej celebracji, jak i koncelebrowanej mszy świętej. Aktualnie obowiązujące przepisy w tym względzie zostały określone w liście Kongregacji Nauki Wiary z 24 lipca 2004 roku, adresowanym do przewodniczących Konferencji Episkopatu.

L'uso del pane con poca quantità di glutine e del mosto come materia eucaristica

Sommario

La Chiesa si è sempre preoccupata di dare indicazioni normative per la preparazione dell'appropriata materia eucaristica. Da alcuni decenni si è particolarmente vivo nella Chiesa il problema di ricevere la Sacra Comunione dai fedeli affetti da morbo celiaco e dei sacerdoti affetti da alcoolismo o da altra malattia che impedisca l'assunzione anche in minima quantità di alcool.

La Congregazione per la Dottrina della Fede nei diversi recenti interventi ha dichiarato che le ostie speciali nelle quali il glutine è completamente assente sono materia invalida per l'Eucaristia. Sono invece materia valida le ostie nelle quali è presente la quantità di glutine sufficiente per ottenere la panificazione senza aggiunta di materie estranee. L'ordinario può concedere ai celiaci di ricevere la Comunione con le ostie a contenuto minimo di glutine. Quando il celiaco non può neppure accostarsi alla Comunione eucaristica utilizzando queste ostie o ci sono le difficoltà di trovarle, in questo caso si può ricevere la Comunione sotto la specie del vino.

Per i sacerdoti affetti da alcoolismo o altra malattia si può usare il mosto, cioè il succo di uva fresca o anche conservata con sospensione della fermentazione per congelamento o altri metodi che non ne alterino la natura, ovvero limitarsi alla sola specie del pane. Però in questi casi si deve rispettare le regole determinate dalla Congregazione per la Dottrina della Fede al riguardo della celebrazione individuale e anche della partecipazione di tale sacerdote nella Santa Messa concelebrata. Le ultime disposizioni sono state date dalla Congregazione nella lettera ai presidenti delle Conferenze Episcopali, datata 24 luglio 2004.

Ks. dr Marek Stokłosa, sercanin; adiunkt w Katedrze Prawa o Sakramentach na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie; wykładowca prawa kanonicznego w WSM Księży Sercanów w Stadnikach; sekretarz redakcji kwartalnika „Prawo Kanoniczne”; członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich i Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo.